

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК СИСТЕМ ПРОТИРАКЕТНОЇ ОБОРОНИ США І СРСР НА ПОЧАТКУ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Проаналізовано процес створення і розвитку систем протиракетної оборони США та СРСР у 50–70-х роках минулого століття. Досліджено фактори, які впливали на нього. Дана загальна характеристика стратегічних наступальних озброєнь двох наддержав у часи їх найбільшого протистояння.

Ключові слова: протиракетна оборона, ракетно-ядерна зброя, стратегічне наступальне озброєння, антиракета, США, СРСР.

The process of creation and development of anti-ballistic missile systems of the USA and the USSR in 1950-1970 was analyzed. The factors of influencing this process were researched. The general characteristics of the both countries' strategic offensive arms in years of their strongest confrontation were made.

Key words: anti-ballistic missile, nuclear missile, strategic offensive arms, countermissile, the USA, the USSR.

Після закінчення так званої “холодної війни” системи загальносвітової та європейської безпеки, які сформувалася у роки блокового протистояння, зазнають істотних змін. Каркас договорів із контролю над озброєннями тепер втратив свою міцність, а інколи зовсім не витримує випробування сьогоденного часу. Тому більшість розвинених країн починають на свій розсуд формувати нову архітектуру безпеки, зокрема на європейському континенті.

Так, Сполучені Штати Америки вийшли з Договору про протиракетну оборону (ПРО) й почали готувати ґрунт для розміщення позиційних районів власної протиракетної оборони за межами своєї національної території. За кілька років стало зрозуміло, що ці бази розміщуватимуться на території Польщі та Чехії. У відповідь Російська Федерація заявила про те, що вона

Попович Олександр Ілліч, старший науковий співробітник, Львівський орден Червоної Зірки інститут Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного Національного університету “Львівська політехніка”, м. Львів.

знайде адекватну відповідь на розташування елементів системи протиракетної оборони поза межами США. Оскільки Україна перебуває в силових полях Заходу та Сходу, то будь-яке протистояння між США і РФ може викликати небезпеку виникнення ситуацій, в яких наша держава може перетворитися на театр воєнних дій. Саме тому надзвичайно важливим є питання, як повинна реагувати Україна на нові ініціативи США. Тобто, Україні вкрай необхідно сформувати свою позицію стосовно розгортання елементів системи ПРО США на європейському континенті.

Осмислення сьогодення неможливе без звернення до історичного минулого, і в цьому плані особливе зацікавлення викликає питання, що спонукало Сполучені Штати Америки і Радянський Союз створити системи протиракетної оборони, наскільки ці системи були ефективні у прагненні обох держав вижити в евентуальній ракетно-ядерній війні та стати одноосібними лідерами світової спільноти.

Досліджувана проблема, певні її відображення знайшли своє трактування тогочасних подій в радянській історіографії, як правило, ідеологічно забарвлених і відповідно необґрунтовано суперечли-вих. А у вітчизняній історіографії вартісні розвідки цієї проблеми практично відсутні.

Мета даної статті – на основі переосмилення надбань радянської історіографії, документів і нових матеріалів висвітлити політичні, міжнародні та військові аспекти необхідності створення, розвитку й удосконалення перших систем протиракетної оборони США і СРСР на початку другої половини минулого століття.

Після завершення Другої світової війни колишні союзники у спільній боротьбі проти фашизму – Сполучені Штати Америки і Радянський Союз, дотримуючись різних поглядів на майбутнє і підходів щодо реалізації своїх політичних планів, активно розпочали перерозподіл геостратегічних зон впливу і поступово прийшли від спільних дій до відвертої конфронтації.

Політичне керівництво СРСР вважало, що саме після Другої світової війни через розширення сфери впливу Радянський Союз має змогу набути статус світової наддержави. Вирішення цього завдання неминуче супроводжувалося примусом потенційних союзників до певної моделі господарювання. Захист державних інтересів все далі зваблював СРСР йти слідом політичних амбіцій Російської імперії, а ці амбіції не завжди співпадали з прагненнями народів і революційних рухів інших країн.

Зовнішньополітичний курс США після 1945 року був нерозривно пов'язаний із тими змінами, яких зазнала економіка держави під час Другої світової війни. Концентрація економічної могутності в руках великих монополій надмірно посилилася: активно відбувався процес концентрації і централізації капіталу всередині країни, значно посилилися міжна-родні позиції американських концернів. У роки війни виник потужний військово-промисловий комплекс, який не тільки був джерелом надмірних прибутків, але й активно впливав на уряд країни. Саме тому інтереси великого, особливо військово-промислового, капіталу, прагнення до експансії і забезпечення прибутків після війни були вирішальною рушійною силою зовнішньої і військової політики Сполучених Штатів.

Восени 1945 р. США перебували в апогеї своєї потужності. Німеччина і Японія були повалені. Англія втратила статус світової держави. Великі американські концерни не мали собі рівних. На шляху до світового панування Сполучених Штатів не стояв ніхто, крім Радянського Союзу.

Головним аргументом у своїх претензіях на світове панування Сполучені Штати вважали атомну зброю, адже вони були єдиною в світі державою, яка мала атомну бомбу з літа 1945 року. Володіння новою зброєю повністю відповідало уявленню провідних американських військових діячів про війну.

Американці були і єдиними володарями засобів доправлення – авіаносіїв і бомбардувальної авіації далекої дії, які були спроможні донести атомні заряди до цілей у будь-якому регіоні світу. США, навпаки, були у

той час недосяжні й перебували у більшій безпеці, тому що навіть у випадку володіння СРСР атомною зброєю Радянський Союз не мав можливості її застосувати, оскільки у нього не було для цього засобів. Здавалося також, що він не зможе створити ці засоби найближчим часом.

У відповідності з планами військово-політичного керівництва США військове відомство почало розроблення плану ведення війни з використанням атомної зброї. У вересні 1945 р. у таємній директиві Комітету начальників штабів (КНШ) збройних сил США підкреслювалося, що у випадку кризи Сполучені Штати повинні прагнути до її дипломатичного врегулювання, проте “одночасно здійснити усі необхідні заходи щодо нанесення першого удару у випадку необхідності”. При цьому раптовість нападу розглядалася в якості єдиної гарантії успіху. Військове відомство розробило план “Тоталіті”, в якому Радянський Союз вже розглядався не як союзник, а як ворог № 1. План передбачав використання проти СРСР 20–30 атомних бомб. У червні 1946 р. було розроблено план “Пінчер” (“Кліщі”) – застосування проти СРСР вже 50 атомних бомб. Розроблений наприкінці 1948 р. план “Сізл” (“Спопеляючий жар”) передбачав використання 133 атомних бомб по 70 радянських містах, зокрема по Москві – 8 бомб і Ленінграду – 7. При цьому автори плану виходили з того, що Радянський Союз був не в змозі нанести відповідний удар, тому що у нього не було аналогічної зброї. Тобто ставка робилася на досягнення перемоги за відсутності покарання США [1, 8–9].

Враховуючи значення бомбардувальної авіації у планах майбутньої війни, у березні 1946 р у системі збройних сил США було створено самостійне Стратегічне авіаційне командування (САК), на яке й була покладена функція вибору цілей і планування застосування атомної зброї по цих цілях.

Через відсутність необхідної кількості матеріалів для створення атомних боеприпасів арсенал США спочатку поповнювався досить повільно. У 1945 р. Сполучені Штати мали дві бомби, у 1946 р. – дев'ять, у 1947 р. – 13, у 1948 р. – 50. Згодом їх число почало зростати

прискореними темпами. У 1949 р. їх нараховувалося вже 250, у 1950 р. – 450, у 1951 р. – 650. Отже, за шість років кількість атомних зарядів зростає з двох одиниць до 650, тобто у 325 разів. Зростає також кількість носіїв атомної зброї – важких літаків-бомбардувальників. Наприкінці 1953 р. у складі Стратегічного авіаційного командування вже нараховувалося понад 1000 бомбардувальників В-36 та В-47 [1, 10; 2, 38].

Восени 1949 р. військово-політичне керівництво було надзвичайно стурбовано. У збентеженні перебували Комітет начальників штабів (КНШ) і американське розвідувальне товариство, адже у серпні Радянський Союз випробував атомну бомбу – на цілих 5–10 років раніше, ніж прогнозували американці. Саме тому на початку 1950 р. було розроблено й ухвалено новий американський план ведення війни проти Радянського Союзу, який отримав умовну назву “Дропшот” (“Моментальний удар”). Основною політичною і військово-стратегічною метою, яку він визначав, була ліквідація Радянського Союзу. План передбачав здійснення великомасштабної повітряної операції із застосуванням 300 атомних бомб по 200 містах Радянського Союзу та звичайної зброї для знищення не менш як 85% економічного потенціалу СРСР [3, 145–143].

У серпні 1953 р. Радянський Союз знову приголомшив військово-політичне керівництво США – він випробував т. зв. водневу бомбу – зброю, засновану на термоядерному синтезі. Саме після цього з’явилося поняття “ядерна зброя”, яке об’єднало терміни атомна та воднева бомба [4, 482].

Відразу ж після випробування військово-політичне керівництво США, яке було обурене повідомленням про ядерний вибух потужністю 300–400 Кт, дійшло висновку, що у випадку застосування США ядерної зброї проти СРСР існує можливість невеликих, але ефективних ударів у відповідь по території США. Тому у січні 1954 р. було ухвалено американську стратегію “масованого покарання”, сутність якої полягала у тому, що США повинні перебувати у готовності завдати СРСР удар усіма своїми ядерними силами навіть тоді, коли він

розпочне звичайну війну. Таким чином, ця стратегія передбачала ведення проти Радянського Союзу лише ядерної війни [1, 13].

Головним стратегічним засобом доправлення ядерних боеприпасів до цілі у 50-ті роки в США були літаки. Навіть у 1961 р. 1654 важких (В-52) і середніх (В-47) бомбардувальників складали 94% усіх носіїв таких боеприпасів [5, 259]. Але стратегічна авіація була неспроможна повністю виконати покладені на неї завдання. Літаки без дозавправлення їх паливом у повітрі або на проміжних літовищах не могли доправити ядерні боеприпаси на великі відстані й забезпечити раптовість ядерного удару, тому що довго летіли до цілі, були досить вразливі від тодішніх засобів протиповітряної оборони.

У зв'язку з цим військово-політичне керівництво як США, так і СРСР розпочало пошуки нових стратегічних засобів доправлення ядерних зарядів до цілі. Вибір пав на балістичні ракети, які у порівнянні із стратегічними бомбардувальниками мають більшу швидкість, меншу вразливість, високу бойову готовність, надійність і точність ураження цілей. Поєднання ракети з ядерним зарядом призвело до появи нового виду зброї – ракетно-ядерної.

Перші керовані бойові балістичні ракети з'явилися наприкінці Другої світової війни у Німеччині. До 1944 р. у Німеччині була створена балістична ракета “Фау-2” вагою 13 т і довжиною 14 м, яка несла бойовий заряд звичайної вибухівки до 1000 кг. У польоті ракета досягала швидкості 5300 км/год., що забезпечувало їй дальність стрільби до 300 км. Наприкінці серпня 1944 р. було накопичено майже 12000 ракет “Фау-2”, і у вересні Німеччина почала обстрілювати ними Англію. З вересня 1944 р. до кінця березня 1945 р. було витрачено 10800 ракет. Застосування балістичних ракет під час Другої світової війни засвідчило їх велику значущість щодо військових цілей: вони дозволяли уражати противника на великій відстані від місця старту [6, 7–9].

Відразу після закінчення Другої світової війни США і СРСР за допомогою німецьких спеціалістів та їх науково-технічних досягнень розпочали створення ракет далекої

дії. Так, С. Корольову вже у 1948 р. вдалося відтворити балістичну ракету “Фау-2”, яка мала спорядження і двигун радянського виробництва. Це була ракета “Р-1”, яка діяла на відстань у 300 км [7, 107].

У 1955 р. США здійснили успішні випробування першої американської балістичної ракети з дальністю стрільби у 3200 км. Командування Військово-Повітряних сил США відразу ж розгорнуло роботи щодо створення балістичних ракет середньої дальності (БРСД), які діяли на відстані у 1000–5500 км – “Тор” і “Юпітер”, та міжконтинентальних балістичних ракет (МБР)* “Атлас” і “Титан” (дальність дії понад 5500 км). Їх розроблення було доручено власним фірмам у відповідності з контрактами із командуванням військово-повітряних сил армії США.

Наприкінці 50-х років минулого століття у Сполучених Штатах розпочалися роботи зі створення міжконтинентальних ракет, що розташовуються на атомних підводних човнах ракетного базування (ПЧАРБ). Справа у тому, що ПЧАРБ мають пріоритет у відносній невразливості, прихованості та розосередженості у великих зонах Світового океану, вони здатні завдавати ударів у глибину території противника (завдяки великій дальності ракет і необмеженій дальності плавання підводних човнів).

Розробки зі створення стратегічних ракет середньої дальності для підводних човнів дозволили прийняти у 1960 р. на озброєння ракету “Поларіс А-1”, яка мала дальність стрільби до 2200 км і боеголовку 0,6 Мт. Наступні модифікації ракет типу “Поларіс” мали більш потужний ядерний заряд і дальність стрільби [8, 34].

Таким чином, вже на початку 60-х років минулого століття було сформовано так звану “ядерну тріаду” стратегічних наступальних сил США, яка передбачала

* МБР наземного базування є засобом негайного та ефективного реагування, мають відносно малий час польоту до цілі і високу точність влучання, вони добре захищені у зміцнених шахтах, надійні та стійкі у керуванні. Водночас їх стаціонарне розташування і постійні координати роблять їх уразливими об'єктами щодо відповідних ударів.

три компоненти – стратегічна авіація, міжконтинентальні балістичні ракети та атомні підводні човни-ракетоносії. Стратегічна триада включала 1054 МБР наземного базування, 656 балістичних ракет на 41 атомному підводному човні, а також 656 балістичних ракет бомбардувальників (всього 2325 одиниць) [15, 5].

На шляху до світового лідерства і переваги в ядерному озброєнні Радянський Союз також не гаяв часу. Радянські інженери-конструктори були поставлені перед необхідністю створити абсолютно нові галузі промисловості, що саме по собі вимагало великого часу та зусиль, але крім того їм у рекордні терміни треба було хоча б відтворити досягнення німців та американців. Незважаючи на те, що у технологічному плані СРСР набагато відставав від США, сталінський тоталітарний режим, застосовуючи свої особливі, майже нелюдські, методи покарання та заохочення, зумів в умовах руйнації економіки та комунальної злиденності у короткі терміни не тільки відбудувати промисловість до рівня європейських країн, але й створити базу на майбутнє, а інколи й обігнати західних колег.

За надзвичайно короткий час Радянський Союз створив власні балістичні ракети. У 1956 р. на озброєння було прийнято ракету Р-5 з максимальною дальністю польоту 1200 км, у 1959 р. – ракету Р-12 (дальність 2000 км), у 1960 р. – ракети Р-14 (дальність 4500 км) і Р-7 (дальність 8500 км), у 1963 р. – Р-16 (дальність 12500 км), у 1965 р. – ракету Р-9А (дальність 13500 км) [10, 593].

У період з 1946 р. по 1959 р. були створено 7 перших радянських ракетних бригад Резерву Верховного Головнокомандування (РВГК). 17 грудня 1959 р. на базі цих бригад було створено новий вид збройних сил СРСР – Ракетні війська стратегічного призначення (РВСП). До складу РВСП увійшли полки та бригади РВГК, які були озброєні МБР та БРСД – одне з'єднання МБР і понад 20 ракетних полків БРСД. У той час на озброєнні Радянської Армії були ракетні комплекси Р-1, Р-2, Р-5, Р-5М, Р-7, Р-11, Р-12 [11, 71].

Незважаючи на те, що ядерний арсенал Радянського Союзу був значно меншим, ніж у США (у 1967 році лише

600 засобів доправлення проти 2325) [15, 5], військово-політичне керівництво СРСР почало активно діяти у галузі “ядерної дипломатії”, погро-жуючи застосуванням ядерної зброї.

Варто відзначити, що разом зі створенням ракетно-ядерного потенціалу як США, так і СРСР створювали та вдосконалювали засоби боротьби не тільки з літаками-носіями зброї, а й з ракетами. Особливу актуальність роботи у галузі протиракетної оборони (ПРО) набрали у середині 50-х років минулого століття. Це було обумовлено тим, що проблема забезпечення протиракетної оборони переросла військово-технічні рамки і стала об’єктом гострої політичної боротьби обох наддержав. Загроза неминучого нищівного відповідного удару стала непереборною перешкодою на шляху зовнішньої політики з позиції сили. Саме тому військово-політичне керівництво США і СРСР все більшу увагу почало приділяти організації та розширенню робіт у галузі ПРО.

Процес створення протиракетної оборони вимагав створення протиракет і протиракетних комплексів. На підставі аналізу тактико-технічних характеристик балістичних ракет, які перебували на озброєнні у 50-х – 60-х рр. XX століття, військові фахівці дійшли висновку, що можливо створити систему проти-ракетної оборони дуельного типу, коли забезпечується виявлення, перехоплення і знищення антиракетами балістичних ракет, які атакують. Вважалося, що така система в масштабі держави буде складатись із багатьох протиракетних комплексів, призначених для захисту всіх важливих адміністративно-політичних, промислових і військових об’єктів. Крім цього, на той час така система уявлялася єдиною можливою щодо організації оборони військ від балістичних ракет тактичного та оперативно-тактичного призначення.

У зв’язку з цим у США основні роботи щодо розробки протиракетної зброї були спрямовані на створення систем ПРО дуельного типу. Основні дослідницькі роботи у галузі ПРО здійснювали за проектом “Дефендер”, який передбачав створення засобів ПРО і розробку методів прориву ПРО противника.

Порівняно довгий час американські військові спеціалісти покладали великі надії на систему протиракетної оборони “Найк-Зевс” з однойменними антиракетами. Розробка системи “Найк-Зевс” була розпочата ще у 1957 році, доведена до стадії льотного випробування, а її загальна вартість у 1962 р. становила понад 1 млрд. доларів [8, 159].

На підставі полігонних випробувань системи на початку 60-х років командування армії США висловилося за негайне розгортання виробництва озброєння і будівництво системи ПРО. Однак Міністерство оборони відхилило цю пропозицію, тому що РЛС системи були не здатні одночасно стежити за декількома цілями і були погано захищені. Крім того, антиракети “Найк-Зевс” уражали головні частки МБР за межами атмосфери, де було неможливо їх визначити на тлі несправжніх цілей. Система забезпечувала побудову тільки одного рубежу оборони, оскільки повторний обстріл цілі був неможливий, тобто система “Найк-Зевс” була нездатною відбити масований ракетний удар із широким застосуванням спеціальних засобів подолання ПРО [6, 162].

Результати досліджень, які були проведені в США, засвідчили, що перехоплення боєголовки більш ефективно здійснюється у густих шарах атмосфери, які відсіюють несправжні цілі, але для цього необхідно мати більш досконалі радіолокаційні системи та маневрені антиракети, які здатні швидко прискорюватися зі старту.

У відповідності з цими вимогами було запропоновано більш удосконалену систему ПРО, яка призначалася для захисту всієї території США, – “Найк-Ікс”, де лише фрагментарно використовували елементи системи “Найк-Зевс”.

Зауважимо, що в умовах ринкової економіки США виконання замовлень військового відомства дає можливість військово-промислому комплексу отримати надзвичайні прибутки за допомогою лобювання тих чи інших проектів, чим, можливо, часто-густо обумовлювалася зміна концепцій проти-ракетної оборони США та конкретних систем ПРО.

Наприклад, у вересні 1967 р. на підставі аналізу робіт із виконання систем ПРО, які здійснювалися протягом десяти років і коштували 4 млрд. доларів, військове відомство США дійшло висновку, що приступати до виробництва засобів системи оборони, які ще не дороблені і не випробувані, передчасно. Незважаючи на висновки спеціалістів, військове керівництво вирішило, що система “Найк-Ікс” не в змозі забезпечити надійний захист від масованого ракетного удару із застосуванням новітніх засобів подолання протиракетної оборони.

У цих умовах міністр оборони США наголосив про рішення уряду розпочати до кінця 1967 р. створення обмеженої системи ПРО вартістю у 5 млрд. дол. Вона отримала назву “Сентинел” (“Вартовий”). Обмежена система ПРО “Сентинел” призначалася для зональної оборони основних адміністративно-промислових центрів США та окремих об’єктів – деяких стартових позицій МБР “Мінітмен”, а також для перехоплення поодиноких головних часток стратегічних ракет. Але гостра критика системи військовими спеціалістами і внутрішньополітична боротьба щодо раціональності її розгортання, примусили тодішнього президента США Р. Ніксона призупинити її розгортання. У березні 1969 р. він ухвалив рішення про початок розгортання модифікованої системи ПРО, яка отримала назву “Сейфгард” (“Страж”). З 1967/68 по 1970/71 фінансовий рік Конгрес асигнував на систему “Сейфгард” 3,8 млрд. дол. На фінансовий рік, який закінчувався 30 червня 1972 р., було виділено додатково 1,2 млрд. доларів [12, 63].

Таким чином, на початок 70-х років минулого століття Сполучені Штати практично не мали розгорнутої, апробованої національної системи протиракетної оборони.

У СРСР фундаментальні науково-технічні дослідження, конструкторські роботи та створення перших бойових об’єктів щодо системи ПРО розпочалися у середині 50-х років минулого століття. Робота над радянською ПРО велася одночасно кількома НДІ та конструкторськими бюро. Антираке-та В-1000 розроблялася в конструкторському бюро П. Грушина, а

РЛС точного наведення і вся система в цілому створювалися під керівництвом Г. Кисунько. Випробування нової системи розпочалися у 1957 році на полігоні “Сари-Шаган” у пустелі Бет-пак-Дала, одночасно проводилися випробування й радіолокаційних станцій типу “Дунай-2” і ракет.

Уже в березні 1961 р. вперше у світі ракета В-1000 здійснила успішне перехоплення головної частини балістичної ракети Р-12 на висоті 25 км і дистанції 60 км. За даними телеметрії, боеголовка В-1000, начинена 16-ма тисячами вольфрам-карбідних кульок, вибухнула в 32 м від головної частини балістичної ракети, яка була повністю зруйнована. У бойових умовах таке перехоплення дозволило б знищити ядерний заряд без вибуху. Сполучені Штати таке перехоплення повторили лише через 23 роки. Цей досвід дозволив розпочати проектування бойової системи ПРО А-35 [13, 4; 14, 33].

Першу систему ПРО було вирішено побудувати навколо Москви. Роботи розпочали в 1962 році: 18 комплексів, розташованих навколо столиці, повинні були забезпечити перехоплення 18 моноблочних МБР, що атакують із різних напрямків на відстані не менше 300 км. Кожен комплекс мав вісім пускових установок – чотири для першого пуску та чотири для повторного (у випадку, якщо перший виявиться невдалим). Але системі А-35 не судилося з'явитися у первісному варіанті через постійне вдосконалення у супротивників більш високоточних МБР, оснащення їх роздільними головними частинами індивідуального наведення [15, 32]. Тобто, на початок 70-х років і Радянський Союз не мав ефективної системи територіальної протиракетної оборони.

Підкреслимо, що на початку 70-х років ХХ століття дві наддержави – США і СРСР – володіли величезним високоефективним ядерно-ракетним потенціалом, який був здатний завдати абсолютно неминучу нищівну відплату у випадку будь-якого сценарію розв'язування війни. За цих умов оборона держави спиралася не на здатності прямого захисту від ядерної зброї, а на здатності завдати нищівного відповідного удару у випадку нападу супротивника. А засоби захисту

перетворювалися у свою протилежність, тобто слугоували агресії, тому що були у змозі послабити або нейтралізувати відповідний удар сторони, яка зазнала нападу.

За цих умов військово-політичне керівництво США і СРСР вирішило розпочати діалог щодо питань стратегічних озброєнь і вже у травні 1971 р. домовилися в першу чергу зосередити свої зусилля на обмеженні розгортання систем протиракетної оборони. 26 травня 1972 р. у Москві було підписано “Договір про обмеження систем протиракетної оборони”, який вступив в дію 3 жовтня того ж року. Договір був безстроковий, але підлягав перегляду через кожні п’ять років. Він передбачав обмеження числа районів ПРО для кожної сторони до двох (з центром у столиці держави та позиційному районі МБР), кількість пускових установок і самих протиракет на стартових позиціях у кожному районі до 100 одиниць (радіус району – 150 км). Сторони зобов’язувалися не створювати, не випробовувати і не розгортати системи (компоненти) ПРО морського, повітряного, космічного або мобільно-наземного базування. Додатковим протоколом від 3 липня 1974 року кількість районів ПРО для кожної зі сторін було обмежено до одного [16, 357–361].

Укладання радянсько-американського Договору про обмеження систем ПРО було покликано зміцнити стримувальну функцію ядерної зброї, забезпечити гарантовану можливість завдання агресору неприпустимої втрати у відповідних діях.

Підсумовуючи розгляд даної теми у науковій статті, можна зробити наступні висновки: темпи зростання та удосконалення ракетно-ядерного арсеналу США і СРСР переконливо свідчили, що розвиток і впровадження систем оборони від ракетно-ядерної зброї неминуче вели до зростання й удосконалення наступальних озброєнь, а це в свою чергу не тільки нейтралізувало покращення оборони, але й ще більше спонукало до гонитви озброєнь, загострювало напругу і робило втрати, які очікувалися у випадку війни, ще більш страхітливими.

У той час Договір щодо ПРО мав більш політичну, чим військово вагу, адже ні Сполучені Штати, ні Радянський

Союз не мали реальної, ефективної системи захисту від стратегічних балістичних ракет. Договір лише полегшував вирішення завдань щодо обмеження і скорочення стратегічної наступальної зброї, послаблення гонитви озброєння. Він заморозив зростання і модернізацію озброєнь у галузі ПРО, хоча розробка деяких технічних проектів могла продовжуватися у лабораторіях і конструкторських центрах.

1. *Перов И.* Пентагон: ставка на победу в ядерной войне // Заруб. воен. обозрение. – 1989. – № 5. – С. 7–13.

2. *Мильштейн М.А.* Уроки войны и зарождение ядерной стратегии США // США: экономика, политика, идеология. – 1985. – № 5. – С. 36–46.

3. *Грайнер Б., Штайнгаус К.* На пути к 3-й мировой войне? Военные планы США против СССР: Документы. – М.: Прогресс, 1983. – 166 с.

4. 50 лет Вооруженных Сил СССР. – М.: Воениздат, 1968. – 581 с.

5. Военно-технический прогресс и Вооруженные Силы СССР. / Под ред. М.М. Кирьяна. – М.: Воениздат, 1982. – 335 с.

6. *Ануреев И.И.* Оружие противоракетной и противокосмической обороны. – М.: Воениздат, 1971. – 304 с.

7. *Калашников М.* Битва за небеса. – М.: АСТ; Астрель, 2002. – 704 с.

8. *Николаев М.Н.* Ракета против ракеты (по материалам зарубежной печати). – М.: Воениздат, 1963. – 199 с.

9. *Куликов В.Г.* О военно-стратегическом паритете и достаточности для обороны // Военная мысль. – 1988. – № 9. – С. 3–11.

10. Наземный ракетный комплекс: Военный энциклопедический словарь. – М.: Эксмо, 2007. – 1024 с.

11. *Миргородский Д.С.* Исторический опыт создания и развития системы боевой подготовки Ракетных войск стратегического назначения в 1959–1965 годах // Военная мысль. – 2007. – № 6. – С. 68–78.

12. Состояние и развитие американской системы ПРО “Сейфгард” // Заруб. воен. обозр. – 1973. – № 2. – С. 61–64.

13. *Родионов Н.* Космический контроль // Военно-промышленный курьер. – 2007. – 5–11 сентября (№ 34).

14. Системи протиракетної оборони // Камуфляж. – 2007. – № 1. – С. 32–33.

15. Системи протиракетної оборони // Камуфляж. – 2007. – № 2. – С. 32–33.

16. Борьба СССР против ядерной опасности, гонки вооружений, за разоружение: Документы и материалы / М-во иностр. дел СССР. – М.: Политиздат, 1987. – 559 с.

Надійшла до редколегії 14.05.2007 р.